

УДК 811.161.2'373.22:636]-115(497.11)
DOI: 10.30970/sls.2017.66.2083

НАЗВИ ДОМАШНІХ ТВАРИН У МОВІ РУСИНІВ ВОЄВОДИНИ¹

Александр МУДРИЙ

*Новосадський університет
вул. Зорана Джинджича 2, Новий Сад, 21000 (Сербія)
Філософський факультет
Відділ русиністики
e-mail: mudrisasa@ff.uns.ac.rs*

У статті досліджуються назви домашніх тварин у мові русинів Воєводини (Республіка Сербія). Матеріал, зібраний шляхом польових досліджень та експерції словника, вміщено у контекст західноукраїнських і східнословачьких діалектів. На основі існуючих паралелей у говорах й інформації про походження лексем зроблено висновок про приналежність цих лексем до старого чи нового лексичного шару у мові русинів Воєводини.

Ключові слова: лексикологія, назви домашніх тварин, мова русинів Воєводини.

Предметом дослідження цієї статті є скотарська лексика русинів Воєводини, зокрема лексика, пов'язана з вирощуванням домашніх тварин. Назви домашніх тварин, як слушно зауважує Жарко Бошнякович, “дають надзвичайно багато відомостей для проведення слов'янських паралелей, а також встановлення загальної хронології запозичень як на загальнослов'янському, так і на південнослов'янському просторі” (1985, с. 1). Разом із землеробством та овочівництвом скотарство було одним із основних видів діяльності давніх слов'ян. Це дає підстави припустити, що у мові русинів Воєводини збереглася частина старого, праслов'янського лексичного фонду, який і сьогодні функціонує у більшості слов'янських мов.

Важливо зазначити, що русини Воєводини (Республіка Сербія) – це етнічна група, яка в середині XVIII ст. переселилася сюди зі східних теренів сучасної Словаччини та південно-західних земель України тогочасної Габсбурзької монархії. Історичні обставини зумовили розвиток специфічних мовних і культурних характеристик, які часто є предметом зацікавленості дослідників, оскільки завдяки їм можна простежити зміни, які відбуваються в мові після переселення однієї мовної спільноти.

З огляду на період, коли цей процес відбувся, лексику русинів Воєводини можна поділити на давню, тобто сформовану на етнічній території до переселення, яку спробуємо підтвердити за допомогою словників говорів Західної України та Східної Словаччини, і нову лексику, запозичену русинами після переселення.

Визначаючи місце русинської мови серед інших слов'янських мов, Александр Дуліченко опирається на генетичну характеристику русинської мови у Воєводині, яка є комплексною, зумовленою переплетенням східно- та західнослов'янських рис, властивих

¹ Стаття написана у рамках проекту № 178017 “Дискурси мов, літератури та культур меншин у Південно-Східній і Центральній Європі”(ОИ: 178017), який фінансує Міністерство освіти, науки та технологічного розвитку Республіки Сербія.

для західноукраїнських та східнославацьких діалектів, а також присутністю польського мовного компонента (Дуличенко, 2009, с.129).

Назви тварин і рослин русинської мови детально досліджені у праці Оксани Тимко “Ботанічна і зоологічна номенклатура бачванських руснаків” (1998). Авторка вивчає також назви домашніх тварин у контексті слов'янських мов.

Тематична група назв домашніх тварин розглядається у ґрунтовній праці Жарка Бошняковича “Пастуша термінологія Срему” (1985), в якій за допомогою лексико-семантичного аналізу терміна, що ґрунтується на теорії семантичних полів, представлено лексеми цього домену у сербській мові у Сремі.

Назви деяких домашніх тварин вивчає Тетяна Ястремська. У її праці “Традиційне гуцульське пастухування” (2008) представлена лексика, пов'язана з пастухуванням однієї етнографічної групи українців, здійснено її лексико-семантичний аналіз, а також подано інформацію про походження лексем, проведено паралелі зі слов'янськими мовами.

У контексті пропонованої розвідки важливе значення має праця Олега Трубачова “Походження назв домашніх тварин у слов'янських мовах” (1960), в якій детально вивчаються назви домашніх тварин та їх походження у слов'янських мовах, наводиться низка паралелей.

У працях автора цієї статті, в яких досліджується скотарська та овочівницька лексика русинів Воєводини, представлено матеріал, класифікований відповідно до семантичних груп, який вміщено у контекст інших слов'янських літературних мов, релевантних русинській мові – з одного боку, це слов'янські мови карпатського басейну, наприклад, словацька, українська та польська, а з другого – сербська мова як слов'янська мова середовища, в якій русини живуть після переселення у Воєводину. Відтак, була зроблена спроба у словниках східнославацьких та західноукраїнських говорів встановити паралелі між лексемами скотарської та овочівницької лексики русинів Воєводини. Таким чином, з огляду на наявність такої лексики у цих мовах або говорах, визначалося, чи належать ці слова до старого або нового лексичного шару, а також чи є вони частиною слов'янського фонду слів або ж запозиченнями з інших мов.

Лексеми записувалися під час польових досліджень у 2016 р. в Руському Крстурі. Для цього було обрано два інформатори, які все життя займалися вирощуванням домашніх тварин. Матеріал доповнений ексцерпцією лексем із словників. Це “Словнік руского народного языка” (Словник русинської народної мови) (Рамач, 2017) і “Словнік языка Гнатюкових приповедачох” (Словник мови Гнатюкових оповідачів) (Мудри, 2009, 2010), а також “Словарец менше зрозумілих слів” (Словник менш зрозумілих слів) (Гнатюк, 1986), який уклав Володимир Гнатюк для пояснення читачеві окремих слів русинського говору у Воєводині.

Таким чином зібрано лексеми, представлені у групах відповідно до роду:

Вид	чоловіча особина	жіноча особина	маля
Bos taurus L.	буяк / вол	крава	целє
Sus scrofa domestica	корназ / вепер	швиня	праше
Capra hircus	цап	коза	коще
Ovis aries	баран	овца	баранче
Equus caballus L.	конь	кобула	гаче
Gallus gallus domesticus L.	когут	кура	курче

Anser anser domestica L.	гунар	гуска	гуше
Anas boscas domestica L.	качур	качка	каче
Meleagris gallopavo domestica L.	пуляк	пулька	пульче
Numida meleagris L.	-	морка	морче
Lepus europaeus Pall.	заяц	заячица	заяче

У статті представлені лексеми на позначення дорослих особин домашніх тварин, яких вирощують з метою виробництва їжі або як допоміжну сільськогосподарську силу.

Лексемою *крава*² позначають жіночу особину домашнього виду *Bos taurus* L – це загальнослов'янська лексема зі словацькою або сербською відсутністю повноголосся (Тимко, 1998, с.113). Від праслов. форми *korva**, на індоєвропейське походження якої вказують етимологічні словники. У слов'янських мовах карпатського басейну трапляються такі форми: укр. *корова* (Мельничук, ред., 1989, III, с.34–35), слов. *kráva* (Machek, 1957, s.290), пол. *krowa* (Brückner, 1985, s.271), а, зважаючи на нову мовну територію, на яку русини переселилися в середині XVIII ст., важливо представити і форму у сербській (сербохорватській) мові – *крава* (Николић, ред., 2007, с.580).

У світлі поглядів А. Дуліченка на перехідну мову також вважаємо за необхідне перевірити форми слів у західноукраїнських та східнославацьких говорах, в яких зафіксовано такі їх різновиди: у бойківському говорі *корова* (Онишкевич, 1984, I, с.378), *коровар* “пастух, який випасає корів”, *коровина* “слаба коро́ва” (Піпаш та Галас, 2005, с.84; Закревська, ред., 1997, с.101), *корова* (Ястремська, 2008, с.306). Словники східнославацьких говорів містять наступні форми: *krava* (Buffa, 2004, s.136), *kravka* (Czambel, 1906, s.540).

Відсутність повноголосся є західнослов'янською особливістю. Рефлекс праслов'янської групи TORT у русинській мові у Воєводині – TRAT. Окрім лексеми *крава*, це чергування ілюструють такі приклади: *брада*, *бразда*, *брана*, *краль* та ін. Разом з тим, у тематичній групі скотарської й овочівницької лексики русинської мови у Воєводині зафіксований випадок повноголосся: *чересло* “частина плугу перед ралом у формі ножа, що розрізає землю”.

Чоловічу особину цієї домашньої тварини називають *буяк*. За “Етимологічним словником української мови”, в українських говорах ця лексема є словакізмом (Мельничук, ред., 1982, I, с.314). Польська й українська мови мають форми *buk* і, відповідно, *бик* (Brückner, 1983, s.53–54; Мельничук, ред., 1982, I, с.314). У білоруській мові ця лексема означає “чистокровний, племінний бик”, а у середніх словацьких говорах *bujak* – це “некастрований бик” (Трубачев, 1960, с.43). Згідно з Махеком, походження лексеми *bujak* ведеться від праслов'янської основи *buk у поєднанні з дієсловом *bujati (Machek, 1975, s.78; Boriš, 2005, s.45–46). Лексема присутня у словацьких, польських й українських говорах (Тимко, 1998, с.113). До доступних словників говорів Західної України лексема *буяк* не ввійшла, однак вона присутня у словнику “Прізвища закарпатських українців – історико-етимологічний словник” (Чучка, 2005, с.104). Лексему *буяк* виявлено й у західноукраїнських говорах (Дзєндзелівський, 1969, с.27). Цю форму фіксує і “Словник лемківської говірки” зі значенням “некастрований бик” (Пиртей, 2001, с.37). Прикметно, що функціонує форма *bujak* у східнославацькому шаришському говорі (Buffa, 2004, s.34; Czambel, 1906, s.490; Ripka, red., 1994, I, s.181).

² Наголос у мові русинів Воєводини зафіксований на передостанньому складі.

Кастровану чоловічу особину цього виду русини Воеводини називають лексемою *вол*. Ця лексема відома всім слов'янським мовам карпатського ареалу: укр. *віл* (Мельничук, ред., 1982 I, с.399), рос. *вол* (Фасмер, 1987, I, с.335–336), слов. *vól* (Machek, 1957, s.703–704), пол. *wól* (Brückner, 1985, s.631), серб. *во* (Николић, 2007, с.159). Від праслов'янського **voľь*. Припускають, що ця лексема походить від праслов'янського дієслова *valjati* “каструвати” (Трубачов, 1960, с.44). На думку О. Трубачова, лексема *вол* є давньою слов'янською інновацією, відомою лише у слов'янських мовах (Трубачов, 1960, с.44; Русанівський, 1983, с.196; Тимко, 1998, с.113). У північних давньоросійських та в сучасних західноукраїнських говорах лексеми *воль* і *бык* вживаються як синоніми (Русанівський, 1983, с.196).

У говорах Західної України це значення виражає лексема *бугай*, про що свідчать бойківські (Онишкевич, 1984, I, с.42), буковинські (Гуйванюк, ред., 2005, с.43) та західнопольські говори (Аркушин, 2000, I, с.35). Тільки у гуцульських говорах функціонує *віл* (Ястремська, 2008, с.286). Східнословачькі говори не знають форми *вол*, про це свідчать доступні нам словники.

Домашня тварина *Sus scrofa domestica* позначається лексемою *швиня* – це назва жіночої дорослої особини цього виду домашніх тварин, від основи якої закінченням множини формується і назва виду *швині*. Назви *свиња* та *прасе* – лексеми, присутні у всіх слов'янських мовах, О. Трубачов пов'язує з індоєвропейськими назвами **sū-*, *(*sus*)/ **suu-* (Трубачев, 1960, с.61). В українській *швиня* (Мельничук, ред., 2006, V, с.191), російській *свиња* (Фасмер, 1987, III, с.579), польській *świnia* (Brückner, 1985, s.537), словацькій *sviňa* (Machek, 1975, s.597–598). Від праслов. *sviņja**.

У бойківському говорі *швинина* “свині” (Онишкевич, 1984, II, с.207), буковинське *швинский* (Гуйванюк, ред., 2005, с.480), західнополіське *швиня* (Аркушин, 2000, II, с.138), лемківське *швиня* (Пиртей, 2001, с.351), закарпатське *швиня* “прасе” (Сабадош, 2008, с.327), *швина́рька* “загороджений відкритий простір для свиней” (Закревська, ред. 1997, с.168), *швина́рник* (Галас та Піпаш, 2005, с.171), *швина́* (Ястремська, 2008, с.329). У східнословачьких говорах *šviňa* (Buffa, 2004, с.272).

Лексема *корназ* у русинській мові у Воеводині означає “некастрований самець свині, кабан”. Лексема присутня в українських говорах *корназ*, [*кнороз*] (Мельничук, ред., 1989, III, с.31; 1986, II, с.474), російських *кнур*, *кнороз* (Фасмер, ред., 1986, II, с.264–265), польських *kiernoz* (Brückner, 1985, s.229). Від праслов. **kъnъrogъ* (Трубачев 1960, с.65–66).

У лемківських говорах *корнас* – це “некастрований самець свині” (Пиртей, 2001, с.171; Дзензелівський, 1969, с.75–76), у бойківських говорах також трапляються *корнас* і *корнос* (Онишкевич, 1984, I, с.378), у буковинських *кнороз* (Гуйванюк, ред., 2005, с.212), закарпатських *корнас*, *корноз* (Дзензелівський, 1969, с.75–76), у гуцульських *кнороз* (Закревська, ред., 1997, с.97; Піпаш та Галас, 2005, с.80), *кнороз*, *кнур*, *кнурь* (Ястремська, 2008, с.303; Дзензелівський, 1969, с.75–76).

У східнословачьких шарішських говорах зафіксовані форми *kornaz*, *kernaz*, *kernoz* (Buffa, 2004, s.132; Czambel, 1906, s.538).

Кастровану чоловічу особину цього виду русини Воеводини називають *вепер* (Рамач, 2010, с.80). Ця лексема присутня у слов'янських мовах у наступних формах: укр. *вепр* (Мельничук, ред., 1982, I, с.349–350), рос. *вепрь* (Фасмер, 1987, I, с.297), словаць. *vepor* (Machek, 1957, s.683–684), пол. *wieprz* (Brückner, 1985, s.617), серб. *вепар* (Николић, ред., 2007, с.139). Від праслов'янського **verǵь*.

В українських говорах Західної України функціонують форми *веприна* (Онишкевич, 1984, I, с.89), західнополіське *вепер* (Аркушин, 2000, I, с.49), закарпатське *веперь*

(Сабадош, 2008, с.36), гуцульське *вепéрь* (Галас та Піпаш, 2005, с.21), *вепéрь* (Ястремська, 2008, с.283). Демінутивна форма *веприк* в Закарпатті вживається у функції прізвища (Чучка, 2005, с.114). У східнославацьких шарішських говорах *veper* (Buffa, 2004, s.299; Czambel, 1906, s.610).

Лексема *цан* у русинській мові у Воєводині означає чоловічу особину виду *Sariga hircus*. Цей термін вівчарської карпатсько-альпійської культури присутній також в інших слов'янських мовах: укр. *цан* (Мельничук, ред., 2012, VI, с.227), рос. *цан* (Фасмер, 1987, IV, с.288), пол. *сар* (Brückner, 1985, s.56), словаць. *сар* (Machek, 1957, s.81). За Фасмером, ця лексема потрапила у слов'янські мови з румунської мови завдяки мандрівним пастухам – від форми *țar* (1987, IV, с.288). Окрім румунської, вона присутня і в італійських говорах *zarro* (Мельничук, ред., 2012, VI, с.227), латинське *sarper* (Brückner, 1985, с.56). У слов'янських мовах сучасна форма є похідною від праслов'янського *сарь*, що є можливим запозиченням з романських мов (Трубачев, 1960, с.89).

Ідентичні форми виявлені у західноукраїнських та східнославацьких говорах: у бойківському *цан* (Онишкевич, 1984, II, с.349), гуцульському *цан* (Піпаш та Галас, 2005, с.213; Ястремська, 2008, с.338), у західнополіському *цан* (Аркушин, 2000, II, с.237). На Закарпатті та в русинів Воєводини ця лексема виконує також функцію прізвища – *Цан* (Чучка, 2005, с.589–590). У східнославацьких говорах також присутня форма *сар* (Buffa, 2004, s.36; Czambel, 1906, s. 491).

Жіночу особину цього виду у русинській мові у Воєводині називають лексемою *коза* – вона є ще однією загальнослов'янською лексемою цього семантичного поля, наприклад укр. *коза* (Мельничук, ред., 1986, II, с.227), рос. *козá* (Фасмер, 1986, II, с.277), словаць. *koza* (Machek, 1957, s.286), пол. *koza* (Brückner, 1985, s.262), серб. *кòза* (Николић, ред., 2007, с.549). Від праслов. **коза* (Мельничук, ред., 1986, II, с.227; Brückner, 1985, s.262).

У бойківському говорі *коза* (Онишкевич, 1984, I, с.364), гуцульському *козá* (Закревська, ред., 1997, с.98; Ястремська, 2008, с.303), у західнополіському *коза* (Аркушин, 2000, I, с.232–233), лемківському *коза* (Пиртей, 2001, с.165). Як і лексему *цан*, лексему *коза* в Закарпатті використовують у функції прізвища (Чучка, 2005, с.274). Така форма прізвища невідома русинам у Воєводині. У східнославацьких шарішських говорах *коза* (Buffa, 2004, s.134).

Лексемою *баран* називають самця вівці, домашньої тварини *Ovis aries*. За ареалом вживання – це північнослов'янська лексема без особливих національних ознак (Тимко, 1998, с.114): укр. *баран* (Мельничук, ред., 1982, I, s.138–139), рос. *баран* (Фасмер, 1986, I, s.123–124), словаць. *baran* (Machek, 1957, s.51), пол. *baran* (Brückner, 1985, s.15). П. Скок виявив лексему *баран* і в сербохорватській мові (Skok, 1971, I, s.110). Від праслов. **baranь* з різними варіантами закінчення (Трубачев, 1960, с.73–76). Припускають, що ця лексема секундарного походження, оскільки лексема *ован* відома на всіх слов'янських землях. Це твердження О. Трубачов обґрунтовує тим чинником, що лексема *баран* є непрозорою, зважаючи на значення і творення (Трубачев, 1960, с.73–76).

Словники західноукраїнських і східнославацьких говорів містять ідентичні форми: бойківське *баран* (Онишкевич, 1984 I, с.44), буковинське *барáн* (Прокопенко, ред., 1971, с.18; Гуйванюк, ред., 2005, с.24), гуцульське *баран* (Піпаш та Галас, 2005, с.84; Закревська, ред., 1997, с.94; Ястремська, 2008, с.275–276), закарпатське *бараниско*, *баранец* (Сабадош, 2008, с.20). У східнославацьких говорах *baran* (Buffa, 2004, s.18).

Жіночу особину цього виду називають лексемою *овца*. Це спільнослов'янська лексема з незначними відмінностями у формі, залежно від розвитку мови. Відмінною є форма в українській мові – *вівця* (Мельничук, ред., 1986, I, с.389). Порівняно з іншими

слов'янськими мовами, вона зумовлена розвитком ініціального, протетичного *в*, а згодом зміною голосного *о* в *і*, що є характерним для української мови, наприклад, *кінь*, *стіл*. Рос. *овца* (Фасмер, 1987, III, с.116), пол. *owca* (Brückner, 1985, s.387), словаць. *ovca* (Machek, 1957, s.423), серб. *овца* (Николић, ред. 2007, s.851). Від праслов. *овьса < *ovkā (Фасмер, 1987, III, с.116). Лексема утворена за допомогою демінутивного суфікса *-са* (Machek, 1957, s.423).

Західноукраїнські говори знають такі форми цієї лексеми: бойківське *вівця* (Онишкевич, 1984, I, с.116), лемківське *вівчар* (Пиртей, 2001, с.51), гуцульське *вівчий* (Піпаш та Галас, 2005, с.23), *овечка* – “мала вівця” (Піпаш та Галас, 2005, с.123), *вівця*, *овечка* (Ястремська, 2008, с.316). У східнославацьких говорах лексема *овса* функціонує в околицях Пряшева (Ріпка, ред., 2006, II, с.679–680), хоча доступні східнославацькі словники її не фіксують (Buffa, 2004; Czambel, 1906).

Вид домашньої тварини *Equus caballus* L. у русинській мові у Воєводині передається лексемою *конь*, тобто загальнослов'янською лексемою, яка у слов'янських мовах карпатського ареалу зафіксована у різних формах: укр. *кінь* (Мельничук, ред., 1986, II, с.448), рос. *конь* (Фасмер, 1986, II, с.316), словац. *kôň*, (Machek, 1957, s.307), пол. *koń* (Brückner, 1985, s.253–254), серб. *коњ* (Николић, ред. 2007, s.567). Праслов. **kony*. Характерний для української форми перехід голосного /о/ в голосний /і/ у закритих складах у русинській мові у Воєводині не відбувається.

Лексему *конь* виявлено у словниках західноукраїнських говорів: у бойківських говірках *кінь* (Онишкевич, 1984, I, с.353), гуцульське *кінник* (Піпаш та Галас, 2005, с.84; Закревська, ред., 1997, с.94), *кінь* (Ястремська, 2008, с.302). У східнославацьких говорах *киї* (Buffa, 2004, s.142; Czambel, 1906, s.542).

Жіноча особина цього домашнього виду тварин у русинській мові у Воєводині називається *кобула*. У слов'янських мовах помічені різні форми цієї лексеми, залежно від розвитку звука *ы* /у/: укр. *кобила* (Мельничук, ред., 1986, II, с.476–477), рос. *кобыла* (Фасмер, 1986, II, с.269), пол. *kobyła* (Brückner, 1985, s.241), словац. *kobyła* (Machek, 1957, s.264), серб. *кобила* (Николић, ред. 2007, s.547). Від праслов. **kobyła* (Мельничук, ред., 1986, II, с.476–477). Основа **koby* відповідає латинському *cabō*, -*ōnis* “*cabalus*” (Фасмер, 1986, II, с.269). У русинів Воєводини у цьому прикладі колишній голосний *ы* /у/ перейшов у голосний /и/, хоча типовим є рефлекс /и/ у словацькій, чеській чи південнослов'янських мовах, наприклад, *син*, *дим*, *язик* (Рамач, 2006, с.508).

У західноукраїнському бойківському говорі лексема *кобила* означає “дротяна петля, на яку застібається гаплик” (Онишкевич, 1984, I, с.362), гуцульське *коби́ла* (Ястремська, 2008, с.303), закарпатське *кобы́лице* “1. кобила великого розміру. 2. велика жінка”, *кобы́лка* “1. мала кобила, 2. частина ткацького верстата, машина для ткання” (Сабадош, 2008, с.145). У східнославацьких говорах знаходимо *kobula*, *kobila* (Buffa, 2004, s.126; Czambel, 1906, s.535).

Лексемою *заяц* називають домашній вид *Lepus europaeus* Pall (Тимко, 1998, с.110). Лексема, якою називають жіночу особину цього виду – *заячица*, утворюється за допомогою основи *заяц* шляхом додавання суфікса *-чи-ца*. Формою множини чоловічого роду *заяци* позначають цілий вид, на відміну від більшості назв домашніх тварин, які тут представлені, від яких це значення переноситься формою множини, утвореної від лексеми жіночого роду. Спільнослов'янська лексема, яка в слов'янських мовах має такі форми: укр. *заяць* (Мельничук, ред., 1986, II, с.223), рос. *заяц* (Фасмер, 1986, II, с.84), пол. *zajac* (Brückner, 1985, s.643), словаць. *zajac* (Machek, 1957, s.709), серб. *зец* (Николић, ред. 2007,

s.434). Від праслов. *zajęсь. Рефлекс довгого носового звука переднього ряду в русинській мові у позиції перед губними приголосними – /a/ (Рамач, 2006, с.507).

У західноукраїнському бойківському говорі присутня форма *заяць* (Онишкевич, 1984, II, с.295), буковинське *зайць* (Гуйванюк, ред., 2005, с.249), поліське *засчи* (Лисенко, 1974, с.77), західнополіське *зайць, заяць* (Аркушин, 2000, I, с.167, 181), закарпатське *заяць* (Сабадош, 2008, с.119), лемківське *заяц* (Пиртей, 2001, с.130; Лесів, 1997, с.418). У східнославацькому *zajac* (Buffa, 2004, s.316).

Домашня птиця. Лексевою *кура* у русинській мові у Воєводині називають жіночу особину виду *Gallus gallus domesticus* L. Основа лексеми *кур-а* поширена у слов'янських мовах карпатського басейну. Етимологічні словники містять форму *кур*, на позначення чоловічої особини (півня): укр. *кур* і *кúра, курка* (Мельничук, 1986, III, с.389), рос. *кур* (і *кúра, курица*) (Фасмер, 1986, II, с.422), пол. *kur* (Brückner, 1985, s.282–283), словац. *kur* (Machek, 1957, s.308). Від праслов. *kurъ**, імовірно, ономотопейного походження від *ku-* спершу додаванням суфікса *-r*, а згодом і закінчення жіночого роду *-a*.

У говорах Західної України трапляються такі форми: бойківське *кура, курка-несучка* (Онишкевич, 1984, I, с.396, 397), буковинське *кúра* (Гуйванюк, ред., 2005, с.241), поліське *кúра* (Лисенко, 1974, с.110), західнополіське *кúра* (Аркушин, 2000, I, с.269), закарпатське *кúриця* (Сабадош, 2009, с.156). Від цієї основи утворені закарпатські українські прізвища *Курáк, Курба́ба, Кúриця, Кúричка, Кúрка, Кúркей, Курник, Кúрочка* (Чучка, 2005, с.315, 316). Східнославацькі говори теж мають форму *kura* (Buffa, 2004, s.142; Czambel, 1906, s.543).

У русинській мові у Воєводині зі значенням чоловічої особини цього виду форма *кур* невідома, натомість, побутує *когут*. Ця лексема, як і попередня, присутня у слов'янських мовах. У межах карпатського ареалу зафіксовані такі форми: укр. *когúт* (Мельничук, ред., 1986 II, с.489), рос. *ко́кот* (Фасмер, 1986, II, с.283), пол. *kogut* (Brückner, 1985, s.243), словац. *kohút* (Machek, 1957, s.266–267), серб. *ко́кот* (Николић, ред., 2007, s.551). Від праслов. *kokotъ. Як і *кура*, ономотопейного походження – від *ko ko ko ko* (Machek, 1957, s.266–267). Форма *когут* утворилася від праслов'янської *kokotъ* одзвінченням внутрішнього *k* і переходом голосного *o>u* у закритому складі, а згодом і переходом *g* у горлове *h*. А. Брюкнер стверджував, що ця лексема відома полякам та чехам, а з XVIII ст. вона замінила лексему *kur* (Brückner, 1985, s.243).

У західноукраїнських говорах виявлені такі форми: бойківське *когúт* (рідко *кугúт*) (Онишкевич, 1984, I, с.364), буковинське *кугúт, когúт* (Гуйванюк, ред., 2005, с.237), поліське *когúт* (Лисенко, 1974, с.100), закарпатське *когúт* (Сабадош, 2009, с.146), лемківське *когуток, когутиско* (Пиртей, 2001, с.165), гуцульське *когúт* (Закревська, ред., 1997, с.50), в українських говорах Польщі *когúт, кугúт* (Піпаш та Галас, 2005, с.81, 88), наддністрянське *когут* (Лесів, 1997, с.420). Дзензелівський також фіксує лексему *когúт* (Дзензелівський, 1969, с.75–76). Від цієї основи утворені закарпатські українські прізвища *Когут, Когутанич, Когутич, Когутик, Когутка, Когутович* (Чучка, 2005, с.273). У східнославацьких говорах теж відома форма *kohut* (Buffa, 2004, s.126).

Лексевою *гуска* у русинській мові у Воєводині називають вид домашньої тварини *Anser anser domestica* L. Ця назва функціонує у слов'янських мовах карпатського басейну в наступних формах: укр. *гусь* (Мельничук, 1982, I, с.627–628), *гусь* (Фасмер, 1986, I, с.478), пол. *geś* (Brückner, 1985, s.139), словац. *hus* (Machek, 1957, s.191), серб. *гуска* (Николић, ред., 2007, s.237). Від праслов. *gъsъ. У воєводинській русинській мові –

від основи *гус* додаванням суфікса *-ка*. Рефлекс носового заднього ряду *ɤ* у русинській мові у Воєводині – /u/. (Рамач, 2006, с.508). Форма множини – *гуски* – вживається на позначення всього виду, що характерне і для інших слов'янських мов – *гуси*, *gęsi*.

Словники західноукраїнських говорів фіксують такі форми назв цього виду домашніх тварин: бойківське *гуска* – крім основного значення, називає калач із білого борошна, пов'язаний з різдвяними або шлюбними звичаями (Онишкевич, 1984, I, с.201), буковинське *гуска* “1. пачка пресованої солі. 2. гуска” (Прокопенко, ред., 1971, с.97; Гуйванюк, ред., 2005, с.78), поліське *гусь* (Лисенко, 1974, с.62), західнополіське *гуска* (Аркушин, 2000, I, с.114), гуцульське *гуси*, *гуска* “деталь самокічки” (Піпаш та Галас, 2005, с.41), *гуска* “щільно збита грудка солі” (Закревська, ред., 1997, с.50), лемківське *гус* і *гуска* (Пиртей, 2001, с.76; Stieber, 1959, s.126), закарпатське *гуски* “частина весільних обрядів” (Сабадош, 2008, с.54). Східнословачьке *huska* “мала гуска” і *huś* (Buffa, 2004, s.101; Czambel, 1906, s.519).

Чоловічу особину цього виду домашніх тварин називають *гунар*. О. Тимко виявив цю лексему у лемківському та українському говорах у Словаччині (Тимко, 1998, с.98). Ця лексема, за Рамачем, угорського походження, де існує форма *gúnár*, походить із німецької мови від форми *Gunner, Gonner* (Рамач, 2017, с.315).

Українські говори в Словаччині та лемківські говори мають форму *гунар* (Тимко, 1998, с.98). Паралелі лексеми *гунар* у східнословачьких говорах з'являються у формах *gunar* і *geňur* (Buffa, 2004, s.85; Czambel, 1906, s.509, 511).

Вид домашніх тварин *Anas boscas domestica* L. у русинській мові у Воєводині називають лексемою *качка*, відповідно форма множини – *качки*. Форма *качка* функціонує у північних слов'янських мовах (Тимко, 1998, с.98): укр. *ка́чка* (Мельничук, ред., 1986, II, с.409), рос. *ка́чка* (Фасмер, 1986, II, с.214), пол. *kaczka, kaczor* (Brückner, 1985, s.212), словац. *kačica, kačka, kačor* (Machek, 1957, s.234). Ономастопейного походження від вигука *ках* (Мельничук, ред., 1986, II, с.409). Натомість, мовознавці М. Фасмер і А. Брюкнер виводять значення цього слова від польської форми імені Катажина (Katarzyna) (Brückner, 1985, s.212; Фасмер, 1986, II, с.214).

Чоловічу особину, самця качки, називають лексемою *качур*, чия ідентичну паралель знаходимо лише в “Етимологічному словнику української мови” (Мельничук, ред., 1986, II, с.409), хоча в польській та словацькій мовах присутні близькі форми – *kaczor* (Brückner, 1985, s.212), *kačor* (Machek, 1957, s.234).

Словники говорів містять такі форми: у бойківському *качка* і *качурь* (Онишкевич, 1984, I, с.344), у поліському і західнополіському також *качка*, але чоловіча особина у формі *качук* (Лисенко, 1974, с.94; Аркушин, 2000, I, с.215), лемківське *качекка* (Пиртей, 2001, с.156), закарпатське *кача, качатко* і *качур* (Сабадош, 2008, с.139), гуцульське *качка* “частина мотовила” (Піпаш та Галас, 2005, с.76). Східнословачьке *kačka, kačur* (Buffa, 2004, s.115; Czambel, 1906, s.528).

Лексемою *пулька* називають жіночу особину виду *Meleagris gallopavo domestica* L. Формою множини *пульки*, як і у наведених прикладах, представлений увесь вид. Чоловічу особину називають формою *пуляк*, що утворилася шляхом додавання суфікса *-ак* до основи *пуль*. За висновком О. Тимка, це старий дериват угорського походження, адже вживається у говорах карпатського ареалу (Тимко, 1998, с.101, 125). Як доказ: у бойківських говорах *пульки* мн. (Онишкевич, 1984, II, с.161), у західнополіських говорах *пуль-пуль* – це крик, яким відганяють гусей (Аркушин, 2000 II, с.105), у гуцульських говорах *пулька*, а чоловічу особину цього виду називають лексемою *пулькач, пуляк* (Закревська, ред., 1997, с.159; Піпаш та Галас, 2005, с.159, 160), у лемківських *пулька*

(Лесів, 1997, с.423; Пиртей, 2001, с.326), у поліських *пульча* “курча” (Лисенко, 1974, с.179). У східнославацьких говорах *puľka, puľak* (Buffa, 2004, s.234).

Лексема *морка* означає вид домашніх тварин *Numida meleagris* L. О. Тимко виявив лексему *morka* у словацьких джерелах 1635 р. Сьогодні ця лексема означає вид *Meleagris galloravo domestica*, тобто те, що в русинській мові називають *пулька* (Ногак, 1991, с.483). Водночас О. Тимко слушно припускає, що русини запозичили цю лексему з сербської мови. Це єдиний приклад в проаналізованому матеріалі, де назва чоловічої особини відсутня.

Як висновок: аналіз представлених лексем вказує на те, що більшість їх присутня у слов'янських мовах, тобто це спільнослов'янські лексеми з мінімальними відмінностями у формі: *крава, вол, швиня, корназ, вепер, коза, овца, конь, кобула, когут, гуска, заяц*. Із цієї групи спільнослов'янських лексем можна виокремити лексеми, характерні лише для північних слов'янських мов: *кура, качур, качка, баран*.

З огляду на функціонування аналізованих лексем у західноукраїнських чи східнославацьких говорах, є підстави констатувати, що форми *буяк, свиня, корнас (корнос, knobroz), веперь, цап, коза, когут (кугут), гуска, гунар, качка, качурь, пулька, заяц, заяць, (зайць, заяець)* походять із західноукраїнських говорів. Ідентичні форми найчастіше присутні у словниках лемківських говорів. Відмінності, які з'являються у паралелях, є результатом давніх змін, зокрема повноголосся, наприклад, *корова*. Також це перехід звуків /o/ та /e/ в закритих складах у звук /i/. Ще одна характерна особливість, яку можна проілюструвати на прикладі лексеми *заяц* – це рефлекс /a/ довгого носового голосного переднього ряду в русинській мові у позиції перед губними приголосними звуками.

Паралелі у східнославацьких говорах здебільшого ідентичні, наприклад, *krava, bujak, kornaz (kernaz, kernoz), veper, cap, koza, baran, ovca, kobula (kobila), kura, kohut, gunar (geňur), kačka, kačur, puľka, puľak, zajac*. Однак виявлені деякі лексеми, які відрізняються від русинської мови Воеводини, зокрема *куй, свіїна*. Відмінності тут зумовлені відсутністю чергування голосного /o/ в закритих складах, що характерно для словацьких, українських та польських говорів карпатського ареалу. Окрім цього, м'які звуки /š/, /ž/, наприклад, *šviňa*, з огляду на існування в минулому, сьогодні є твердими.

Деякі зміни характерні як для східнославацьких, так і для західноукраїнських говорів, наприклад, перехід /g/ у гортанне /h/. Майже половина лексем мають ідентичні паралелі і в одних, і в других говорах, що підтверджує тезу про територію, на якій присутні перехідні говори (*буяк / bujak, вепер / veper, цап / cap, коза / koza, баран / baran, кура / kura, когут / kohut, гуска / huska, гунар / gunar, качка / kačka, пулька / puľka, заяц / zajac*).

Окрім лексем, які можна віднести до слов'янських, сформованих до переселення, зафіксована також незначна кількість прикладів мовних упливів, що відбулися на старій і новій батьківщині. Лексема *гунар* є запозиченням з угорської мови, однак її присутність у лемківських говорах дає підстави припустити, що вона була запозичена ще до переселення. Елементом старого пласту русинської лексики може бути і лексема *пулька*, також запозичена з угорської мови.

Прикладом мовних упливів після переселення, причому, найімовірніше, сербської мови, може слугувати лексема *морка*, вживана і в словацьких говорах, проте там вона означає інший вид домашніх тварин.

Переклад із сербської Зоряни Гук

Список посилань

- Аркушин, Г. Л., 2000. *Словник західнополіських говірок*, 1–2. Луцьк: Вежа.
- Бошьяковић, Ж., 1985. *Пастирска терминологија Срема*. Нови Сад: Филозофски факултет – Институт за јужнословенске језике.
- Гнатюк, В., 1986. Словарец менше зрозумілих слів. В: Дю. Латяк, ред. *Етнографічні матеріали з Угорської Русі – Байки, легенди, істор. перекази, новелі, анекдоти – з Бачки* (Интегралне видане “Етнографічного зборніка”, том XXX Наукового Товариства ім. Шевченка, Львов, 1911.). Нови Сад: Руске слово.
- Гуйванюк, Н. В., 2005. *Словник буковинських говірок*. Чернівці: Чернівецький національний університет.
- Дзензелівський, Й. О., 1969. *Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі*. Київ: Академія наук української РСР.
- Дуличенко, А. Д., 2009. *Jugoslavo Ruthenica, роботи з рускей філології и исторії*, II. Нови Сад: Одсек за русинистику.
- Гуцульські говірки-короткий словник*, 1997. Я. Закревська, ред. Львів: Національна академія наук України.
- Лесів, М., 1997. *Українські говірки у Польщі*. Варшава: Видавництво Український архів.
- Лисенко, П. С., 1974. *Словник поліських говорів*. Київ: Наукова думка.
- Мельничук, О. С., ред., 1982–2006. *Етимологічний словник української мови*, 1–7. Київ: Наукова думка.
- Мудри, А., 2009. Словнік языка Гнатюкових приповедачох. *Шветлосц*, 1, с.543–564.
- Мудри, А., 2010. Словнік языка Гнатюкових приповедачох. *Шветлосц*, 2, с.68–89.
- Николић, М., ред., 2007. *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Онишкевич, М. Й., 1984. *Словник бойківських говірок*, 1–2. Київ: Академія наук української РСР.
- Пиртей, П., 2004. *Короткий словник лемківських говірок*. Івано-Франківськ: Національна академія наук України – Інститут української мови.
- Піпаш, Ю. та Галас, Б., 2005. *Матеріали до словника гуцульських говірок*. Ужгород: Ужгородський національний університет.
- Прокопенко, В. А., ред., 1971–1978. *Матеріали до словника буковинських говірок*, 1–5. Чернівці: Міністерство вищої и середньої спеціальної освіти.
- Рамач, Ю., ред., 2017. *Словнік руского народного языка*. Нови Сад: Завод за культуру войволянских Руснацох.
- Рамач, Ю., 2006. *Грамматика руского языка*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Русанівський, В. М., 1983. *Історія української мови*. Київ: Академія наук української РСР.
- Сабадош, І., 2008. *Словник закарпатського села Сокирниця Хустського району*. Ужгород: Ужгородський національний університет.
- Тимко, О., 1998. *Ботанічна і зоологічна номенклатура бачваньських руснаків*. Ужгород: Ужгородський державний університет.
- Трубачев, О. Н., 1960. *Прохождение названий домашних животных в славянских языках (Этимологические исследования)*. Москва: Издательство Академии наук СССР.

Фасмер, М., 1986–1987. *Этимологический словарь русского языка*, 1–4. Перевод с немецкого и дополнения члена-корресподента АН СССР О. Н. Трубачева. Москва: Прогресс.

Ястремська, Т., 2008. *Традиційне гуцульське настухування*. Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича.

Brückner, A., 1985. *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Buffa, F., 2004. *Slovník Šarišských nářečí*. Prešov: Vydavateľstvo Nauka.

Czambel, S., 1906. *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky sv Martin: Nakladom vlastnym.

Horák, E., 1991. *Srbochorvátsko-slovenský a slovensko-srbochorvátsky slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Machek, V., 1971. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Československá academia věd.

Ripka, I., red., 1994. *Slovník slovenských nářečí*, 1. Bratislava: Veda.

Ripka, I., red., 2006. *Slovník slovenských nářečí*, 2. Bratislava: Veda.

Skok, P., 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–4. Zagreb: JAZU.

Stieber, Z., 1959. *Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny*, 3. Łódź: Łódzkie towarzystwo naukowe.

References

Arkushyn, H. L., 2000. *Dictionary of west polesian Dialects*, 1–2. Luc"k: Vezha, 2000. (In Ukrainian)

Bošnjaković, Ž., 1985. *Shepard terminology of the Srem*. Novi Sad: Faculty of Philosophy – Institute for South Slavic Languages. (In Serbian)

Brückner, A., 1985. *Etymological Dictionary of the Polish Language*. Warszawa: Wiedza Powszechna. (In Polish)

Buffa, F., 2004. *Dictionary of the Šariš Dialects*. Prešov: Vydavateľstvo Nauka. (In Slovak)

Czambel, S., 1906. *Slovak speech and its place in the family of Slavic Languages*. Turčiansky sv Martin: Nakladom vlastnym. (In Slovak)

Dulichenko, A. D., 2009. *Jugoslavo Ruthenica, Ruthenian philology and history papers, II*. Novi Sad: Department of Ruthenian Studies. (In Vojvodinian Ruthenian)

Dzendzelivsykij, J. O., 1969. *Ukrainian – West Slavic lexical parallels*. Kyiv: Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. (In Ukrainian)

Fasmer, M., 1986–1987. *Etymological dictionary of the Russian language*, 1–4, Translation from german and addenda of correspondent member Academy of Science of the USSR O. N. Trubacheva. Moscow: Progress. (In Ukrainian)

Gnatjuk, V., 1986. Dictionary of the less known words. In: Dju. LatJak, eds. *Ethnographic materials from Hungarian Rus – Bajky, lyegendy, istor. perekazy, novelyi, anekdoty – from Bačka (Integral Edition of "The Ethnographic Studies" XXX volume of the Scientific Society of Shevchenko, Lviv, 1911)*. Novi Sad: Ruske Slovo.

Gujvanjuk, N. V., ed., 2005 *Dictionary of the Bukovynian Dialects*. Chernivtsi: Chernivtsi National University. (In Ukrainian)

Horák, E., 1991. *Serbo-Croatian-Slovak and Slovak-Serbo-Croatian Dictionary*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. (In Slovak)

- Jastremsyka, T., 2008. *Traditional Hutsul shepherding*. Lviv: The National Academy of Sciences of Ukraine – I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies. (In Ukrainian)
- Lesiv, M., 1997. *Ukrainian Dialects in Poland*. Warsaw: Ukrainian Archives Publishing House. (In Ukrainian)
- Lysenko, P. S., 1974. *Dictionary of the Polesian Dialects*. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Machek, V., 1971. *Etymological Dictionary of the Czech Language*. Praha: Československá akademie věd. (In Czech)
- Melynychuk, O. S., 1982–2006. *Etymological Dictionary of Ukrainian language*, 1–7. Kiiiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Mudri, A., 2009. Dictionary of the Hnatjuk's informants Language. *Shvetlosc*, 1, pp.543–564. (In Vojvodinian Ruthenian)
- Mudri, A., 2010. Dictionary of the Hnatjuk's informants Language. *Shvetlosc*, 2, pp.68–89. (In Vojvodinian Ruthenian)
- Nikolić, M., ed., 2007. *Dictionary of Serbian language* Novi Sad: Matica srpska. (In Serbian)
- Onishkevich, M. J., 1984. *Dictionary of the Boyko Dialects*, 1–2. Kyiv: Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. (In Ukrainian)
- Pirtej, P., 2004. *Concise Dictionary of the Lemko Dialects*. Івано-Франківськ: National Academy of Sciences of Ukraine– Institute of the Ukrainian Language. (In Ukrainian)
- Prokopenko, V. A., ed., 1971–1978. *Materials for the Dictionary of the Bukovinian Dialects*, 1–5. Chernivtsi: Ministry of Higher and Secondary Special Education. (In Ukrainian)
- Pipash, Ju. and Galas, B., 2005. *Materials for the Dictionary of the Hutsul Dialects*. Uzhgorod: Uzhgorod National University. (In Ukrainian)
- Ramach, Ju., ed., 2017. *Dictionary of the Vojvodinian Ruthenian national Language*. Novi Sad: Institut for the Culture of Vojvodinian Ruthenians. (In Vojvodinian Ruthenian)
- Ramach, Ju., 2006. *Grammar of the (Vojvodinian) Ruthenian Language*. Belgrade: Institute for Textbooks and Teaching Resources. (In Vojvodinian Ruthenian)
- Ripka, I., ed., 1994. *Dictionary of the Slovak Dialects*, 1. Bratislava: Veda. (In Slovak)
- Ripka, I., ed., 2006. *Dictionary of the Slovak Dialects*, 2. Bratislava: Veda. (In Slovak)
- Rusanivsykij, V. M., 1983. *History of the Ukrainian language*. Kyiv: Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. (In Ukrainian)
- Sabadosh, I., 2008. *Dictionary of Zakarpatian village Sokirnicya*. Uzhgorod: Uzhgorod National University. (In Ukrainian)
- Skok, P., 1971–1974. *Etymological dictionary of the Serbo-Croatian Language*, 1–4. Zagreb: JAZU. (In Serbo-Croatian)
- Stieber, Z., 1959. *Linguistic Atlas of the Ancient Lemko Region*, 3. Łódź: Łódzkie towarzystwo naukowe. (In Polish)
- Timko, O., 1998. *Botanical and zoological nomenclature of the Bačka Ruthenians*. Uzhgorod: Uzhgorod National University. (In Ukrainian)
- Trubachev, O. N., 1960. *The origin of the names of domestic animals in Slavic Languages (Etymological studies)*. Moscow: Publishing house of the USSR Academy of Sciences. (In Russian)
- Zakrevsyka, Ja., 1997. *The Hutsul Dialects. Concise Dictionary*. Lviv: National Academy of Sciences of Ukraine. (In Ukrainian)

THE NAMES OF DOMESTIC ANIMALS IN VOJVODINIAN RUTHENIAN LANGUAGE

Aleksandar MUDRI

*University of Novi Sad
2, Zorana Đinđića Str, Novi Sad, 21000 (Serbia)
Faculty of Philosophy
Department of Rusyn Studies
e-mail: mudrisasa@ff.uns.ac.rs*

Abstract

Background: In this paper we are interested in the names of domestic animals in the language of Ruthenians in Vojvodina. The ethnic group of Vojvodinian Ruthenians resettled from the territory of today's eastern Slovakia and southwestern Ukraine at the time, the Habsburg Monarchy. Historical circumstances have led to the development of specific linguistic and cultural characteristics that are often the subject of linguistic interest, since they provide insight into the changes that have resulted from the relocation of a language community.

Purpose: The subject of this research is lexicon related to the breeding of domestic animals in the Language of Vojvodinian Ruthenians. Taking into account the time of resettlement, the lexicon of Vojvodinian Ruthenians can be divided into the old layer, the part of the lexicon that was formed in the old region, which we are trying to confirm in the Dictionaries of Western Ukraine and Eastern Slovakia dialects, and the new layer, the lexicon accepted by the Ruthenians in Vojvodina.

Results: Analysis of the presented lexemes shows that the most of the lexemes are present in all Slavic Languages of the Carpathian region: *krava, vol, shvynya, kornaz, veper, koza, ovca, kon", kobula, kohut, huska, zayac*. If we take into account the criterion of presence in western or eastern Slavic speeches, forms *buyak, svynya, kornas (kornos, knóroz), veper", cap, koza, kura, kohýt (kuhýt), huska, gunar, kachka, kachýr", pul"ka, zayac, zayac", (zayic", zayayec")*, occur in the western Ukrainian speeches. Parallels in Eastern Slavic speeches are most often identical, for example, *krava, bujak, kornaz (kernaz, kernoz), veper, cap, koza, baran, ovca, kobula (kobila), kura, kohut, gunar (geñur), kačka, kačur, pul'ka, pul'ak, zajac*.

They are present in a very small number of examples of the linguistic influences of the Hungarian Language (*gunar pul"ka*), and the Serbian Language (*morka*).

Key words: Lexicology, names of domestic animals, vojvodinian Ruthenian Language.

Стаття надійшла до редколегії 19.10.17
Прийнята до друку 30.10.17